

Nogle Træk af Fiskerbefolkningens Historie.

Af

Johannes Steenstrup.

En af de største Vanskeligheder, som Historikeren har at kæmpe med ved sin Betragtning af Fortiden, er hans Tilbøjelighed til at overføre sociale Forhold og indre Tilstande fra Nutiden til Fortiden, hans svigtende Evne til at unddrage sig fra den Tro, at bag det samme Navn, den samme Betegnelse fandtes ogsaa det samme Indhold, eller at et Begreb, som virkelig da fandtes, havde samme Rækkevidde og samme Grænser som nu. Dette gælder ogsaa Næringsvejenes Historie; man opdager først en lille Ulighed og ser efter Haanden, at der er en stor Forskel, ja at den maaske er af afgørende Art baade i økonomisk og social Henseende. Det er et saadant Forhold, jeg her skal behandle, idet jeg dvæler ved Fiskerbefolkningens eller Fiskerstandens ældre Historie i Danmark, dog med stadigt Henblik til de andre nordiske Lande. Man vil være berettiget til at kalde Fiskerbefolkningen en Stand indenfor Samfundet — for det Første

Anm. Paa den første nordiske historiske Kongres i Lund i Juni 1905 holdt jeg et Foredrag: „Nogle Træk af en enkelt Stands og Næringsvejs Udvikling“, hvilket gengav Hovedindholdet af denne Afhandling. J. S.

paa Grund af dens Talrighed. Der fandtes i Følge de sidste Tællinger i Norge ikke mindre end 137,000 Mennesker, der tilhørte den egentlige Fiskerbefolkning, i Sverige 34,000, i Danmark 32,600¹⁾. Men det er ikke Tallet, som er det afgørende; det er det ejendommelige Levesæt, som giver denne Befolkning dens særlige Præg og danner dens aandelige Karakter, giver den egne Traditioner og egne Anskuelser og kort sagt præger den som en egen Stand.

Det Spørgsmaal, jeg søger at rejse, er dette, om der i ældre Tid fandtes en Fiskerbefolkning i Norden. Jeg er kommen til at nære stærk Tvivl derom. Naturligvis er det velkendt, at der i Farvandene omkring Danmark blev fisket, og de store Sildefiskerier i Øresund ere jo vidt berømte. Men selv om der til en enkelt Tid af Aaret var nok saa mange, der fiskede, vilde de ikke derfor udgøre en Fiskerbefolkning. Hvad jeg ønsker at vide, er, om der længe her i Norden har været en Befolkningsdel, en Stand, der levede af Havet, som Bonden af Jorden. Endvidere er det Havfiskeriet, hvorpaa jeg alene tænker; en egentlig Fiskerstand opstaar jo dog kun ved Strandene, ikke ved Indsøerne.

Det naturligste vil være først at undersøge, om Ordet Fisker forekommer i den gamle Litteratur. I de danske og de svenske Landskabslove findes Ordet ikke; det forekommer i den Samling Bestemmelser, som Erik af Pomern og Dronning Margrete siges at have givet om god Orden under Fiskeriet ved Falsterbo, hvor det saaledes hedder: Købmanden skal betale Fiskeren til Takke; skal ej Embedsmand, ej Købmand og ej Fiskere bære

¹⁾ Statistisk Aarbog for Kongeriget Norge 1904; Statistisk Tidsskrift 1905; Statistisk Aarbog 1904.

Vaaben osv., men her betyder det altsaa kun den, som faktisk fisker om Høsten. Netop paa samme Maade benyttes Ordet i den tilsvarende Samling „Artikle, som skulle kundgøres for Bymænd, Købmænd, Fiskere og Andre, som Høstmarkedet søge i Malmø“¹⁾. Heller ikke i de gamle norske Love findes Ordet; i en enkelt Lovbestemmelse omtales den Skade, som Fiskemænd gøre under Sildefiske, altsaa igen Personer, som paa et enkelt givet Tidspunkt fiske²⁾.

Hvad den øvrige Del af Nordens Litteratur angaar, er det jo klart, at Ordet Fisker maatte forekomme, eftersom Apostlene Peter og Andreas vare Fiskere; de fik jo endog det Hverv at være Menneskefiskere. Imidlertid vare de to Brødre Fiskere ved Genezareth Sø, og derfor er ogsaa kun Forestillingen om Indsøfiskere vandret ind i den religiøse Litteratur. Tage vi endvidere de gamle Adkomstbreve og Jordebøger for os, ville vi træffe paa Fiskere. Mangt et Kloster har en Mand, som det kalder *sin* Fisker, og Ærkebispem i Lund har en Fisker; men det var Mænd, som fra de ferske Vande skulde skaffe Fisk under Fastetiden og paa andre Tider, og man vil sikkert ingensinde træffe en Fisker ved selve Havstranden. Derimod er det muligt, at der enkeltvis kunde i Fjorde og Sunde findes en Fisker. Som det her er skildret, har Forholdet vistnok været i alle tre nordiske Lande³⁾.

¹⁾ Schlyter, Sveriges gamla lagar IX. Stykke V. 1. art. 21, 23, 43, 44, 54; 6. art. 3, 16, 19, 26.

²⁾ I Storms og Hertzbergs Glossar til Norges gamle Love anføres ved *fiskimaðr* kun dette ene Citat: Magnus Lagaböters Landslag VII. 49. Jfr. i samme Glossar: *fiskimannanes*.

³⁾ I Flatøbogen findes følgende Fortælling om Harald Haarderaade: Kongen sejler langs Kysten og træffer en Baad, hvori en Mand sidder og fisker. Kongen er i godt Lune og spørger, om han

Det vil i denne Sammenhæng ogsaa være værdt at iagttage, hvor vi træffe Stedsnavne, hvis første Sammensætningsled er *Fisk-*, *Fiske-* eller *Fisker-*. Jeg tror, at i hele Norden Forholdet er dette, at alle Steder med saadant Navn findes inde i Landet og ikke ved Havstranden. I Danmark og i Slesvig er det afgjort saaledes, hvorom man kan overbevise sig ved at efterse velkendte topografiske Værker; det viser sig stundom endog paa en vis æggende Maade. I det udprægede Fiskerleje-Sogn Harboøre ligger en Gaard Fiskergaard, men den har Navn efter den langstrakte Indsø, ved hvis Rand den er bygget. I Nærheden af Fakse Strand findes en Gaard Strandegaard, der blev Hovedgaard dengang Frederik III 1662 overdrog Landsbyen Fiskerhoved til en Adelsmand, og Valdemar Atterdag havde 1345 — efter Angivelse i en gammel Registrant — erhvervet tilbage fra Hr. Bo Falk det pantsatte „Feskerehowit met Feskere Siø oc Skow“¹⁾; den ligger ved og har Navn efter denne Indsø.

I alle Nordens Lande er Fiskebæk et af de aller almindeligste af disse Stedsnavne; men dette, saavel som Fiskebäckskil ved Bohuslens Havkyst, peger jo paa det ferske Vand. Fiskekil findes oppe i Värmland. I Skaane ligger

kan digte, hvad Fiskekarlen straks giver Prøve paa. Harald svarer paa Vers, og der opstaar en hel Kappestrid i Vers imellem dem. Til Slutning viser det sig da ogsaa, at Fiskemanden, der har kastet sin Fiskekofte, som skjulte en Skarlagensklædning, er en Krigsmand med smukke Bedrifter bag sig; han træder i Kong Haralds Tjeneste (Flateyjarbók III. 377 f.). Iøvrigt henvises for Norges Vedkommende til de Citater, som anføres i Fritzners Ordbog over det gamle norske Sprog ved *fiskikarl* og *fiskimaðr*; de ere næsten alle fra den religiøse og udenlandske Litteratur eller betegnede Mænd, som ved given Lejlighed fiskede.

¹⁾ Ældste danske Archivregistraturer I. 97. Trap, Danmark³ II. 882.

Fiskaretorpet og Fisktorpet oppe i Giöinge Herred, Fisketorpet i Bohuslen inde i Landet saaledes som Fiskartorpet ved Mälaren, der vel iøvrigt først kendes fra Carl XI's og senere Bellmans Tid. Fiskestrand ved Stockholm nævnes allerede i Middelalderen, Fiskevik hedde nogle Gaarde i Värmland og nogle Jerngruber i Upland fjernt fra Havet. Fiskeboda ligger ved en Indsø i Södermanland, Fiskeby ved Motala Strøm, Fiskestadsjön oppe i Småland. Fiskmansboda ligger i Upland fjernt fra Stranden, Fiskeholm er en Ø i Kalix Elv. Endnu flere Sammensætninger af Ordet kunde nævnes for Sveriges Vedkommende, men overalt med samme Resultat¹⁾. I Munch's „Norge i Middelalderen“ nævnes indenfor selve Norge kun Fiskeheimr, Fiskum (S. 174), ved en Sø Vest for Drammen. I det moderne Norge kan Fiskvik, Fiskevaag ligge helt inde i Bunden af en Fjord; der findes et enkelt Fisknæs paa Andøens Inderside, medens Snese af Navne af denne Art betegne Lokalteter ved fersk Vand²⁾. Paa Island er Forholdet afgjort dette, at kun Navne paa Steder ved Sø og Aa vise en Sammensætning med dette Ord³⁾.

Man vil maaske sige: ja men hvem boede paa Fiskerlejerne uden netop Fiskerne? og der fandtes jo Fiskerlejer i Middelalderen.

¹⁾ Mine Kilder ere: Historiskt-geografiskt och statistiskt Lexicon öfver Sverige I—VII, med Supplement. Magnus Höjer, Konungariket Sverige I—III. Holmberg, Bohusläns historia och beskrifning I—III. Nordisk Familjebok. Falkman: Ortnamnen i Skåne. Karta öfver Sverige („Ljus“), 1904.

²⁾ Se de udkomne Bind af O. Ryghs Norske Gaardnavne og hans Norske Elvenavne. Lomme-Atlas over Norge ved B. Geelmuyden, 1892.

³⁾ Kr. Kålund, Bidrag til en historisk-topographisk Beskrivelse af Island I—II.

Ja lad os se, om det virkelig forholder sig saa, og om ikke her Ordet narrer os.

Man bør da for det Første lægge Mærke til, at den eneste Form, hvori Ordet findes gennem hele Middelalderen og langt ind i den nyere Tid, er Fiske-leje, ikke Fisker-leje. Man bør ikke lade sig vildlede af, at næsten overalt, hvor der redegøres for Indholdet af et gammelt Brev, uden at dettes bogstavrette Ordlyd er beholdt, den nu gængse Form Fiskerleje er bleven anvendt¹⁾.

Og hvad betyder saa Ordet? I Schlyter's „Ordbok till Sveriges gamla lagar“ vil man næsten altid finde en udmærket skarp og klar Ordtydning, men i dette Tilfælde svigter han os. Han forklarer Ordet *fiskeleker* saaledes: „Fiskenes Samling ved Strandene eller paa grundede Steder i Legetiden. Da dette Ord paa Dansk skrives *fiske lege*, *fiskeleje* er det sandsynligt, at den fra Danmark stammende Benævnelse, som sædvanlig skrives *fiskeläge*..., har sin Oprindelse af, at Fiskere samlede og byggede sig Hytter paa saadanne Steder, hvor Fiskene plejede at samles i Legetiden“. Her er to Ord, som Intet have med hinanden at gøre, Leg og Leje, uberettiget blevet sammenblandede. Knut Söderwall holder da ogsaa i sin „Ordbok öfver svenska medeltids-språket“ de to Ord *fiskeleker* og *fiskeläghe* vel adskilte fra hinanden. Hvad

¹⁾ I de danske Provinslove finder man ikke Ordformen Leje, derimod *læghær* i den særlige Betydning, hvori det har holdt sig i Lejermaal. Fra det 16de Aarhundrede anvendes ved Siden af Fiskeleje: Fiskeleger, Fiskeleyr, Fiskeleder („Fiskerne paa Leyderne“ i Lensregnskaber fra Kronborg 1617 ff; en Bod paa Leyert, Leiret, i Landskrone Lensregnskaber 1591—92, 1601—2; flere Eksempler ville blive givne i det Følgende). Hertil svarer, at Leger i alt Fald siden det 15. Aarhundrede forekommer i Betydning af Leje, ligesaa Legersted baade om et Leje og et Gravsted.

Ordet *fiskilägie* betyder, fremgaar med stor Klarhed af den Havneskraa, som blev digtet og skrevet paa Hovedskær 1450 af Hr. Erengisle Nilsson og den Almue, som paa den Tid laa i Fiskeleje. Skraaen, som Kong Karl Knutson senere stadfæstede, skulde gælde i alle Havne, hvor Fiskeri bruges. Det hedder nu i den ene af de to Former, hvori den er bevaret¹⁾, A. art. 19: hvilken som upbryther annars mans bodh på fiskielägie; art. 34: the som föra ööl till fiskerijdh eller fiskilägie; art. 43: på skäret eller fiskieleget. Skraaen viser ogsaa, hvorledes Ordet er opstaaet, idet der læses i A. art. 4: alle, som liggia till fiskes medh garn; art. 5: alle som liggia till fiskes emellan Pingzdaga och till Olofzmässa. Saaledes er Fiskelejet det Sted, hvor man ligger for at fiske, og den Tid, da man „ligger til Fiskes“.

Fremfor alt er Fiskeleje noget temporært; det er en Tid og ikke en Bebyggelse. Vore Kongers Privilegier for Byerne ere i den Henseende oplysende. Den første Gang, Ordet forekommer, er vistnok i Kong Erik af Pommerns Privilegium for København 1422 art. 1. Københavns Borgere skulle nyde og beholde saadan Frihed og Fordel, som andre Borgere og Købstadmænd have paa „vore Marknede og Fiskeleje, saasom er Skanør, Falsterbo, Malmø og Dragør“²⁾. Fiskeleje er her ikke Betegnelse for en Kommune eller en varig social Forbindelse af nogen Art. Malmø var mere end et Fiskerleje, saaledes som Nutiden forstaar det, den var en Købstad, og Skanør og Falsterbo vare kongelige Slotte. Fiskeleje er her klart nok forstaaet som noget i Lighed med „Marked“, forbi-

¹⁾ Klemming, Skrå-Ordningar. 1856. 289 ff.

²⁾ Kolderup Rosenvinge, Love V. 124. Kjøbenhavns Diplomatarium I. 151.

gaaende Sammenkomster under særlige Forhold. Naar endvidere en københavnsk Borger om Vinteren eller Vaaren kom til Malmø eller Skanør, skulde han visselig ikke betale Told. Kun fra St. Bartholomei Dag til St. Dionysii Dag var der paa disse Steder „Fiskeleje“, og da skulde alle, som kom der, betale Told. Paa samme Maade maa Bestemmelserne forstaas i mange andre Privilegier, hvor tilmed flere Gange en nærmere Forklaring gives, saaledes i Kristoffer af Bayerns Stadsret for København art. 53, at Borgerne skulde paa de fire nævnte Steder „og alle andre vore Fiskeleje give Told fra St. Bartholomei Dag og indtil St. Dionysii Dag“; i Privilegiet for Slangerup 1452: toldfri . . . undtagne vore Fiskeleje om Høsten; et Privilegium af 1441 tillader, at Helsingørs Borgere maa toldfrit købe Korn „i andre vore Købstæder og Land undertagen vore Fiskeleje“¹⁾. Nævnes kan ogsaa et Brev, hvorved Hr. Anders Bille til Søholm forlenes med Stege Len med al Kronens Ret „undertaget vor og Kronens Rettighed paa alle Fiskeleje over alt Møns Land, som er 4 Ole Sild af hver Aare, som samtykt er for Konningens Køb“²⁾.

Det forbigaaende i „Fiskelejets“ Væsen belyses ogsaa paa en betegnende Maade derved, at Ordet i nogle Privilegier ombyttes med Sildeleje, saaledes i Erik af Pommerns Privilegium for Helsingør 1426: „paa vore Marknede og Sildeleje, saasom ere Skanør, Falsterbo, Malmø og Dragør“³⁾; i Holbeks Stadsret: foruden i Høst

¹⁾ Geheimearchivets Aarsberetninger III. Till. 7.

²⁾ Ny Danske Magazin I. 27. Christian II bevilger 1521 Abbedissen i Mariibo Kloster, at hun maa lade holde Skuder og Bode for Falsterbo, Møn og andre Fiskeleje og lade fiske 6 Læster Sild; Kall Rasmussen, Musse Herred paa Laaland I. 120 f.

³⁾ Geheimearchivets Aarsberetninger III. Till. 5. Rosenvinge, Love V. 195.

marked paa Sk., F. og Dragør og paa andre Sildeleje i Danmark. Her er altsaa Tale om de to Maaneder, da Sildefangsten foregaar.

Rigtigheden af det her fremsatte vil kunne godtgøres paa mange andre Maader. I Stadsretten for Skagens Købstad (1507) hedder det i art. 57, at Ingen skal ligge andensteds at fiske end ved Skagen og ikke bygge paa Kronens Grund uden med Kongens eller hans Ombudsmands, Borgermester og Raads Tilladelse, og denne Artikel har til Overskrift: Om Fiskeleje¹⁾. Ved en Viborg Landthingsdom af 1585 blev det erkendt, at baade i Jylland, Sjælland og andensteds her i Riget har det været Fiskere frit at maatte grave efter Orme i kgl. Majestæts og Andres Forstrand, som Vandet straks opflyder og atter skjuler. Men dersom de vilde have nogen Tilgang eller Brug til Stranden, som Ejeren kunde have Skade af, „eller Fiskeleje“, da maatte de have det med hans Minde²⁾.

Det maa erindres, at Fiskeriet dengang var Strandfiskeri. „Alt Fiskeri maatte i Middelalderen være Kystfiskeri. At drive Fiskeri paa aabent Hav forbød Skibenes og de nautiske Kundskabers Ufuldkommenhed, saavel som Umuligheden af at konservere Fiskene om Bord og Faren for Fjender eller Sørøvere“³⁾. Derfor maatte man have Adgang til en Strand, paa hvilken man under Fangsttiden kunde rejse en Bod, hvor man kunde have Tilhold, og her bringe sin Fangst i Land, byde den til Salgs eller tilberede den. Men naturligvis havde Ejeren af Forstranden ogsaa en god Indtægt af disse Boder. Derfor betingede Adelen sig i Christian III's Haandfæstning art. 22,

¹⁾ Rosenvinge, Love V. 298.

²⁾ Rosenvinge, Domme IV. 67 ff.

³⁾ W. Engels. Die Seefischerei der baltisch-skandinavischen Meere zur Zeit der Hanse (Diss. Marburg 1900) 15.

at de Riddersmænds Mænd, som havde haft frit Fiskeri for deres egen Grund eller frie Fiskeboder i Kong Hans' Tid med Rette, skulde nyde denne Frihed fremdeles; derfor hedder det i Reces 1547 art. 20, at Danmarks Riges Raad og Adel skal nyde og beholde deres fri Fiskeri for deres egen Grund, desligeste Fiskegaard, Fiskeboer eller anden Fiskeri, som de havde haft af Arild Tid og besynderlige udi Kong Hans' Tid.

I hvilken Grad Fiskelejerne vare af vandrende Art og hvilken Karakter de i det Hele besad, vil ogsaa fremgaa ret klart ved en Betragtning af Fiskelejerne ved Ringkøbing Fjord. 1553 blev det befalet, at et Birkething skulde oprettes paa Nyminde, idet Lensmanden paa Bøvling havde klaget over, at der bedreves stor Skalkhed paa de fire Fiskelejer Havrvig, Aargab, Brunberg og Kokkedal; Lensmanden skulde have de 4 Fiskelejer i Befaling og indsætte Birkefogden¹⁾. Af Lensregnskaberne dels fra Bøvling Len, dels fra Riberhus fremgaar, at de Mænd, som her tog Del i Fiskeriet og som slog sig ned Nord og Syd for Nyminde, vare forskellige fra de Mænd, som boede paa Holmslands Klit, og om mange af dem angives udtrykkeligt, hvor de vare hjemmehørende; desuden benyttede disse Fiskere Baade, der havde Aarer og Sejl, medens Klitboernes Baade kun havde Aarer. Endelig nævnes snart en, snart en anden Lokalitet som det Sted, hvor Fiskerne og deres Boder laa, hvad der yderligere peger paa „Fiskelejets“ rent øjeblikkelige Karakter²⁾.

¹⁾ Kancelliets Brevbøger 1551—53. 215.

²⁾ S. H. A. Rambusch, Studier over Ringkøbing Fjord 157 f. I dette fortrinlige Arbejde, som er et Mønster paa en topografisk Monografi, er der dog her indløbet flere Urigtigheder, og bl. a. er Brevet af 13. Marts 1572 om, at der er et Fiskelejgre fra Synderside og til Nyminde, mistydet, som om det angik Sønderklit (Holmslands Klit); her er Tale om langt sydligere Kyster

Ved Nyminde fandtes der ikke Beboelsessteder før i en senere Tid, og naar man kan finde Sognepræsterne Hr. Jens Rusk og Hr. Oluf Pedersen paa Frederik IIs og Christian IVs Tid betegnede som Sognepræster til Lønne og Nyminde Fiskeleje, vil dette kun sige, at de prædikede i Fisketiden for dem, der havde opslaaet deres Boder ved Nyminde¹⁾.

Paa en anden Kyststrækning træffe vi paa Christian IIIs Tid „nye Fiskelejer“. Det er paa Kysterne Nord og Syd for Limfjordens Munding, ganske særlig de Syd for liggende. 1542 udgaar der et Forbud mod, at ind- og udlændiske Købmænd, som søge de ny Fiskelejer Hals, Egens og Mov, opbryde dér deres Bunke (udskibe Gods) eller bruge Købmandskab m. m. Aalborgs Borgere faa en vis Forret til at handle paa disse Fiskelejerne ved et for Kongen indgaaet Forlig 1553. Fiskelejet synes at være i Virksomhed fra Fastelavn til Pintse, og Lejerne stode under Opsyn af Tolderen i Aalborg, til hvem man skulde betale sin Afgift. Iøvrigt angives disse Lejer med meget vekslende Navne; de betegnes paa Christian IIIs Tid som Moe Birk og Hals Sogn, paa Frederik IIs Tid nævnes Fiskelejet *Moelberg*; Muldbjergene hedder den Række Bakker, som i en Længde af en halv Mil strækker sig langs Stranden mellem denne og Lille Vildmose. I et Brev af 1559 nævnes Muelbierig alias Dockedal²⁾, hvilket sidste endnu er Navnet paa en Lokalitet³⁾.

(se nedenfor S. 156). Det maa ogsaa paatales, at der sættes Citationstegn om Sætninger, der kun give Referater, ikke et Brevs Ordlyd. — Om Klitten Fiskebodbjerg, se Rambusch 180.

¹⁾ O. Nielsen i Danske Samlinger I. 343 ff. Rambusch l. c. 158.

²⁾ Jfr. Danske Kancelliregistranter og Kancelliets Brevbøger for Tiden efter 1535, i Registrerne ved de her anførte Navne, særlig Breve af 12. Juni 1542, 29. Sept. og 19. Okt. 1553.

³⁾ I Trap, Danmark³ IV. 442, læses: „Fiskerlejerne Mov, Egense

Vore Stedsnavne sammensatte med *-leje* ere ret karakteristiske. Intet gammelt Stedsnavn har denne Endelse¹⁾. Mærkeligt er, at mellem dem findes Navnet paa et Sogn, nemlig Gilleleje. Det er dog ikke gammelt, og dets Opkomst er i denne Sammenhæng ret oplysende. Ældre end Reformationstiden kan det ikke være. Frederik II og tre Adelsmænd mæglede 1559 et Forlig mellem Sognepræsten i Søborg og Bønderne paa Gilleleje, der skønt de fra gammel Tid havde besøgt Søborg Kirke, for nogle Aar siden — efter Bøndernes Udsagn for over 20 Aar siden — havde antaget en egen Kapellan. Forliget gik ud paa, at de maatte beholde Kapellanen, indtil han fik et andet Kald, men derefter skulde Sognepræsterne i Søborg gøre dem Tjeneste eller holde en Kapellan dertil, hvorpaa Bønderne skulde give Sognepræsterne samme Rente med Fisk, som de nu gave deres Kapellan²⁾. Hvor gammelt iøvrigt Navnet og Stedet Gilleleje er, ved jeg ikke; det maa vist staa i Forbindelse med Pynten Gilbjerghoved.

Tisvildeleje er det Leje, som er opstaaet udfor den store Landsby Tisvilde; det bar vistnok oprindelig Navnet Saltboleje — hvilket findes i Lensregnskaberne — altsaa Lejet, hvor de Boder laa, hvor man saltede. Liseleje i Melby Sogn er anlagt af Joh. Fr. Classen i det 18de Aarhundrede³⁾. — De skaanske Lejer ere opstaaede ved Stranden som en Slags Filial af en nærliggende By. Barsebæk er en gammel Sogneby, og ved Stranden opstod et Leje, som i Følge Oplysninger i Christian IVs og Rigsraadets Dom af 1591⁴⁾ synes at have været til allerede paa Kong Hans' Tid. Ærkebispem af Lund

og Dokkedal have vistnok været langt betydeligere end nu.* Der findes vel her nu næppe noget Sted, som kan betegnes som Fiskerleje, og utvivlsomt have kun de gamle Angivelser om, at her var Fiskelejer, indvirket paa Fremstillingen. Dette fremsættes ikke som en Kritik af det udmærkede Værk, kun som et Vidnesbyrd om, hvorledes urigtige Forestillinger om Fiskelejernes Art overalt have grebet ind.

¹⁾ E. Madsen i Aarbøger f. nord. Oldk. 1863, 219: Leje . . . tvivlsomt i Stedsnavne.

²⁾ Kancelliets Brevbøger 1556—60, 318 f.

³⁾ Trap, Danmark ² II. 115. ⁴⁾ Rosenvinge, Domme IV. 288 ff.

tog her Aaregæld, og det omtales i Aktstykker af 1532 som „Biskopis Leje paa Barsebæk“ eller „Barsebæks Leje, som kaldes Biskops-Leje“, men Lejet kom senere under Kronen, som kendtes berettiget til her at tage Aaresild¹⁾).

Nu vende vi tilbage til det berømte skaanske Fiskeri og spørge, men hvorfra kom de utallige Fiskere, som drev Sildefangsten ved Skanør og Falsterbo? Det maa jo nemlig erindres, at hvor utallige Menneskeskarer her end vare samlede fra de forskjelligste Lande, var det — med Undtagelse af en ganske enkelt Periode paa Valdemar Atterdags Tid og nærmest derefter — i langt overvejende Grad, oftest næsten udelukkende, Danske, der fiskede²⁾. 7500 Fiskerbaade med 5 Mand paa hver, saaledes er det mindste og fuldkommen sikre Tal, medens der findes Angivelser, som lyde paa det tredobbelte; vi ere dog selv ved det mindste Tal naaede op til 2000 Fiskerfartøjer ud over det Antal, der findes i hele det nuværende Danmark. Den svenske Fiskerikyndige Rudolf Lundberg har allerede udtalt det rette Ord om Skanørfiskeriet. Ligesom Norges Fiskeri endnu den Dag i Dag i overvejende Grad er et Almuefiskeri og ligesom Fiskeriet ved den største Del af de svenske Østersøkyster drives under samme Forhold, saaledes havde det gamle Fiskeri ved Skaanes Kyst netop denne Karakter³⁾.

Lundberg erindrer om, hvordan det i Knytlingasagas Fortælling (c. 28) om Knud den Helliges Optræden overfor Skaaningerne, da de vægre sig ved at efterkomme Kongens

¹⁾ I Jordebøger af 1574, 1591—92 og 1601—02 nævnes en Afgift af $\frac{1}{2}$ Tønde Torsk af en Bod paa Leiret, som N. N. paabor. Her var saaledes i alt Fald en enkelt Bod stadig beboet.

²⁾ Schäfer, Das Buch des lübeckischen Vogts auf Schonen, XLVII ff.

³⁾ Det stora sillfisket i Skåne under medeltiden etc., i Antiquarisk Tidskrift för Sverige XI, Nr. 2, S. 5.

Krav, er Bønderne, som han forbyder Fiskeriet i Sundet, idet han paastaar, at det er Kongens Ejendom; „da indsaa alle, at det ikke vilde være dem tjenligt, at Bønderne skulde miste Sildefisket i Øresund“. Selve Navnet Falsterbo, *Falsterbothe*, som det hedder gennem hele Middelalderen, viser jo hen til, at Falstringerne, det vil sige Bønder fra Falster, her havde deres Boder, og der fandtes jo paa lignende Maade et Mønbodeleje, Sjællandsfareleje, Jungshovedleje; „Bønder og Tjenere, som ligge og tjene til vort Slot Jungshoved“ (i Baarse Herred i Sydsjælland) faa Bekræftelse 1561 paa deres Fiskeleje paa Falsterbo, kaldet Jungshoved Leje¹⁾. Man studser ogsaa ved at se af Roskilde Bisps Jordebog fra o. 1370, at der i Tune Herred svarede fra gammel Tid til Bispen sognevis en Sildetiende, saaledes at endog de Sogne, der laa i en god Strækning fra Kysten, betalte denne Tiende²⁾.

Det var fra alle „Lejerne“ ved Skanør, at Fiskeriet foregik, medens „Fiddene“ vare de væsentlig til Saltning og til Omsætning bestemte Steder, og naar vi nu se, at Helsingborg, København, Kalundborg, Køge, Skelskør, Aarhus og flere andre Købstæder havde egne Lejer, viser det, i hvilken Grad Borgerne i Købstæderne vare virksomme som Fiskere³⁾. I de Maaneder, da Fiskeriet foregaar, strømmer her en Befolkning sammen fra alle Danmarks Landsdele, om end naturligvis især fra de østlige Landskaber og Øerne, og der mærkes ligefrem Folketomhed paa mange Steder i Landet, ligesom andre

¹⁾ Jfr. Kancelliets Brevbøger 1561—65. 45.

²⁾ Ser. Rer. Danicarum VII. 65. — Paa Öland deltog man fra alle Sogne i Sildefangsten; der svarede i hvert Sogn en paa forskellig Maade beregnet Tiendeafgift til Præsten, se Brev af 15. Nov. 1346 i Diplom. Svecanum V. 619 f.

³⁾ Schäfer, Das Buch des lübeckischen Vogts auf Schonen, CI.

Erhverv og Virksomheder komme til at lide derved. Derfor vedtages det i de saakaldte Laalands Vilkaar (1446), at ingen Lejedreng (Tjenestekarl) skal fare til Fiskes fra Bonden, han tjener, og den, som det gør, skal have forbrudt de Koste (Redskaber, Ting), han med sig til Fiskes fører, og bøde 3 Mark til Kongen, 3 Mark til Husbonden¹⁾.

I Christian II's Love forbydes det Peblinger og Degne, som til Skole gaa, om Høstfiskende at give sig fra Skole²⁾. Ligeledes forbydes det under „vor højeste Straf“ Haandværkere i Købstæderne eller deres Svende at fare til Fiskeri om Høsten og give da deres Embede over; de skulde bruge deres Embede da som anden Tid paa Aaret, dog maa de rede ud med andre Fiskere for deres Penge (d. e. deltage pekuniært som Andelshavere). Vi høre, at Byen Stege paa Møn 1543 erklærer, at det er den umuligt at modtage Indkvartering i Efteraarsmaanederne, da alle vare paa Fiskeri³⁾, og Frederik II erfarer, at Københavns Borgmestre og Raad ikke holde Raadhus og sidde Dom og Ret, medens Høstfiskeriet staar paa, hvorfor han befaler dem at iagttage dette paa den Tid, som ellers paa enhver anden Tid om Aaret⁴⁾. Saaledes findes der Vidnesbyrd nok, der tale om de Bevægelser i Befolkningen, som Fiskendet foraarsager.

¹⁾ Geheimearchivets Aarsberetninger V. 64 (art. 10). I Skibmandslauget i Ribe var det vedtaget, at Ingen skulde fange Præstens Hjon, Svend eller Mand, til Fiskind; „det er al menige Laugsbrødres Vedtægt ved 80 Brødre“. Nyrop, Danmarks Gilde- og Lavsskraaer I. 754, art. 20. Kinch, Ribe Historie I. 381, ser heri en ugunstig Stemning mod Gejstligheden, men Vedtægten godtgør netop det modsatte.

²⁾ Christian II's geistlige Lov c. 126, verdslige Lov c. 49; Rosenvinge, Love IV. 60, 100.

³⁾ Stege Bys Bog 1418—1607, ved F. Bojsen, 138.

⁴⁾ Historisk Tidsskrift V. 111.

Paa samme Maade som Sildene paa enkelte Aars-tider bevirke en Folkevandring mod det østlige Danmark, give Torsk, Hvillinger, Flyndere (Skuller) paa en anden Aarstid Anledning til en Vandring mod Vest. I det Hele vil man finde en meget oplysende Parallel til, hvad der foregik ved Skanør og Falsterbo, ved at betragte det Fiskeri, der i det 16de Aarhundrede dreves paa Vestkysten af Jylland ved Blaavandshuk og Fanø. Tiden er kun ikke Efteraarsmaanederne, men fra Marts indtil St. Hans. I Waghenauers bekendte Kortværk fra 1585 „Spieghel der Zeevaert“ staar der ved Beskrivelsen over Jyllands Vestkyst i Nærheden af Blaavandshuk: „ende is de grootste Visserye op gheheel Jutlandt“ (II p. XIX a). Til dette store Fiskeri strømmede ikke blot Udlændinge sammen, men fra mange Dele af Jylland drog Folk derhen.

De „Lejer“, hvorfra der fiskedes, vare Nordby og Sønderho paa Fanø, Langlig¹⁾, en Ø i Hjertingbugten, og dernæst Sønderside og Vesterside. Allerede Benævnelsen *-side* synes vise, at der her ikke er Tale om et Punkt, men om en Kyststrækning. Ældre Landkort vejlede os til at finde disse Strækninger; de ere saaledes afsatte paa Joh. Mejers forskellige Kort. Sønderside fandtes i Ho Sogn paa Vesterhavskysten, dog ikke netop paa Skallingen, men umiddelbart Nord for den; den

¹⁾ Trap, Danmark³ V. 735: „Langlig Bjærg (højeste Punkt: 29 Fod, har ogsaa været et Fiskerleje med en Havn Langleje; nu bor paa Øen 5 Fiskerfamilier)“. Øens Navn skrives i ældre Tid Langelegh, Langhellig; med et Leje har Ordets Endelse Intet at gøre. I Præsteindberetningen af 1688 nævnes: „et Fiskerleje og en Havn kaldet Langleje, som aarligen baade af fremmede og andre er bleven besøgt, men i Mandsminde har Intet heraf været at se end Grundvand og store Sandbjærg.“ (O. Nielsen i Danske Samlinger II. 103.)

kaldes i Blaevs Atlas major og paa et Kort af Homann „Syndersyde Fiskeby“. Joh. Mejer afsætter paa et af sine Kort „Alt Sonder Syde“ Øst for „Sonder Syde“. Vesterside har været Kyststrækningen lidt Nord for Blaa-vandshuk i Oxby Sogn nordvestlig for Kirkebyen¹⁾. Man kan alene af den Maade, hvorpaa disse Lejer ere afsatte paa Kortene, iagttage, at her er Tale om Strækninger og ikke om Punkter. Her var ikke heller blivende Bebyggelser, kun Steder, hvor Boder kunde rejses paa Fangsttiden, eller hvor Boder ogsaa udenfor denne Tid havde Stade, om end ubeboede. Som ved mange andre Lejer vise de vekslende Benævnelser for Fiskelejets Plads hen til det ustadige ved Beliggenheden, og ved mangel på Fortælling fra Vesterhavskysten om en tidligere Bebyggelse, der senere skal være bleven opgivet eller røvet af Havet, maa disse Forhold vel have for Øje²⁾.

De nordlige af disse Fiskelejer gjorde Oprettelsen af et eget Birk nødvendig. Der udgik 1572 et aabent Brev, om at Kongen var kommen i Forfaring om, at der skulde ligge „et Fiskeleigre udi Vester Herret fran

¹⁾ Jeg henviser til de mange haandtegnede Kort af Joh. Mejer i Pakken Gl. Kgl. Samling Nr. 713 fol., saaledes Nr. 6, 9—12, 81, ligeledes til hans kobbertrykte Kort, saaledes i Atlas Danicæ T. XXXV Nr. 20; fremdeles maa nævnes Blaevs Atlas major, 1662, II. Ark M; Homanns Kort i Atl. Dan. I. c. Nr. 9 og 49.

²⁾ O. Nielsen har i „Historiske Efterretninger om Vester Horne Herred“ (Danske Samlinger II. 103 ff.) mange Oplysninger om de her nævnte Fiskelejer ved Blaa-vandshuk, der bekræfte den oven for givne Fremstilling, som ogsaa i væsentlig Grad har kunnet støtte sig til, hvad Nielsen har indsamlet, og i det Hele stemmer med hans Skildring. S. 114 udtaler O. Nielsen dog, at „Vesterside virkelig har været en Bys Navn her, foruden at derved er betegnet hele Kyststrækningen langs Oksby Sogn“; Hjemmelen herfor kender jeg ikke, og den er ikke givet i Afhandlingen.

Langelegs Hafn och til Nyeminde“ — hvilket udgør en Strækning af 5—6 Mil — som aarlig besøges af Udlændiske og Kongens egne Undersaatte og en Part bortløbe uden at give Told; derfor befales det, at et Birke-thing skal lægges ved Kiergaard og at Kronens Bønder og Tjenere i Ho, Oxby, Aal, Henne, Lønne og Nebel Sogne skulle søge derhen¹⁾).

For Ribe vare disse Foraarsmaaneder af største Betydning, og der foregik en hel Udflytning til Stranden. Byens Øvrighed maatte sende Bud til alle Fiskelejerne for at minde Riberne om i rette Tid at betale Skatten til Byen (1566), eller den maatte kalde „Fiskinds Folk“ hjem til Mønstring (1593)²⁾. Ribes Købmænd vare Redere af Fiskefartøjerne, de førte Tilsyn med deres Fiskere, opkøbte Andres Fangst, lod Fiskene tørre eller tilberede paa anden Maade, eller de havde Udsalgssteder, til Eks. Ølboder. De Huse eller Boder, som de havde staaende paa disse Fiskelejer, benyttedes kun i Fisketiden, men under denne vilde man kunne træffe selv Borgmestre og Raadmænd, jævnlig ogsaa deres Familier, i Boderne paa Fiskepladsen.

Vi have nogle Beretninger fra Midten af det 18de Aarhundrede om Foraarsfiskeriet paa Jyllands Vestkyst, og disse give os et ganske tilsvarende Billede.

„Havfiskeriet begynder her om Foraaret i April, da

¹⁾ Brevet var af 13. Marts 1572, men blev udstedt paany med forskellige Rettelser 24. Juli s. A. (Secher, Forordninger og Recesser I, 499, 515). I Stedet for „fran Langelegs Hafn“ stod der „fran Synderside“ i det ældre Brev; dette Brev lagde de nævnte Byers Grund og Ejendom under Birket, medens det nyere kun medtager Kronens Bønders Grund og Ejendom.

²⁾ Kinch, Ribe Bys Historie II. 869 f. Undtagelsesvis synes en enkelt Ribeborger at have haft fast Bolig ved Stranden, se S. 865.

Fiskendsfolkene drage til Havet, hvor de paa Havsanden bygge nogle smaa Fiskerhytter eller saakaldte Fiskerboder, hvorudi de have deres Bolig, mens Fiskeriet varer. Siden, naar Fiskeriet ophører, brydes de ned igen“. „Hytterne oprejse de gerne, hvor de af Naturen dannede Batterier gøre nogen Bugt eller Hug ind, at de kunne have Læ paa tre Sider“. „Foraarsfiskeriet ophører 14 Dage før St. Hans Dag, og de fleste Fiskendsfolk drage til ommeldte St. Hans Marked i Ribe, hvor de lade sig bortleje til Slesvig, Holsten og de omliggende Sogne ved Ribe og Varde til Mikkelsdag“. „Præsten, som hører dertil, f. Eks. i Henne og Lønne Sogne, maa engang om Ugen holde Prædiken for dem nær ved deres Hytter, da han gerne faar en god Del Fisk hjem for deres Umage“¹⁾.

De foranstaaende Skildringer ville paa mange Maader have erindret om de Forhold, hvorunder Fiskeriet foregaar ved Norges Kyster, og i Virkeligheden frembyde de norske Vær stor Lighed med Lejerne i ældre Tid i Danmark²⁾.

Mit Resultat er altsaa dette: en Fiskerbefolkning af nogensomhelst Betydning fandtes der ikke i Mittel-

¹⁾ Den ene Beretning er af Præsten T. M. Bredsdorf og angaar den sydlige Del af Nørrejylland omtr. 1750 (Aarbog for Kulturhistorie 1894, 50 f.); den anden, forfattet 1766 af Præsten Klaus Skougaard, angaar Nissumegnen (Storgaard Pedersen, Ulfborg Herred 37 ff.)

²⁾ O. Rygh, Norske Gaardnavne. Forord og Indledning S. 85: „*ver*, Vær, Sted, hvor man opholder sig til visse Tider om Aaret for at drive Fiskefangst og anden ved Søen faldende Fangst. Almindeligt i Navne langs Vestkysten og især i Nordland, oftest om smaa Øer eller Grupper af saadanne. I Regelen have sikkert de med dette Navn betegnede Steder oprindeligt kun været beboede i „Værtiden“, skønt nu antagelig Flertallet af dem have fast Bebyggelse“.

alderen. I den store Jordebog over Roskilde Bispedømmes Besiddelser og Indtægter findes mellem dets Tusindtal af Angivelser næppe en Havfisker nævnt; mærkeligt nok anføres saa godt som intetsteds en Landgilde bestaaende af Havfisk. Bispen besad hele Amager; men der er ikke nævnt nogen Fisker paa Øen. I Købstæderne, og det vil jo som Regel sige ved Fjordene, fandtes der Fiskere; men de vare saare faa¹⁾. I de mange Aktstykker og Optegnelser fra København forekomme de næsten aldrig²⁾, og det er mig ikke bekendt, at Fiskerne i nogen dansk eller svensk Købstad have dannet et eget Gilde, saaledes som jo dog saa mange andre Næringsdrivende gjorde. I Ribe fandtes der dog et Skibsmands Laug, i hvis Skraa (1478) det hedder: „hvo, som nærer og bjærger sig med Skibsmandsskab enten med Fiskeri eller anderlunde, han bør at søge St. Søren's Laug“; det omfattede saaledes alle, der ernærede sig af Søen³⁾.

Om Forholdet mellem Fiskelejer og Købstæder vil Følgende endnu være værdt at iagttage. Det udtales i en Viborg Landsthingsdom af 1592, at fast alle Købstæder her i Landet have haft deres Oprindelse og Begyndelse af „Fiskelejerne“, hvorfor der i adskillige Købstæder findes Gaarde og Grunde, hvoraf der udredes Jordskyld aarlig, medens dog alligevel de, hvem Gaardene tilhøre,

¹⁾ Slesvigs ældste Stadsret art. 71: piscatores libere habent piscari per totam Slyam etc. Flensborgs ældre Stadsret art. 22: all byfisker hauæ orlof at fiskæ i all fiorth til Brunznes mæth all hand net.

²⁾ Under Sildefisket var København lukket; ingen Gæst maatte salte Sild eller andre Varer her om Høsten, „thi han haver da andre Marked for sig, dér som hannem da bør at salte“ (Christoffers Stadsret Kap. 3. Art. 9; Rosenvinge, Love V. 149).

³⁾ Nye Danske Mag. II. 260; Nyrop, Danmarks Gilde- og Lavsskraaer I. 754 art. 22.

maa afhænde dem til hvem, de vil, men Jordskylden uforkrænket. Det hedder her fremdeles, „at almindelig befindes over alt Riget paa Fiskelederne slige Boer og Huse, som ikke uden aleneste udredes af Jordskylden til Kronen, og de, som samme Huse tilhører, arver Arvinge efter anden og ej udreder nogen Stedsmaal til Kronen“¹⁾. Efter hvad der i denne Afhandling er udviklet, forholder det sig jo sikkert saa, at Fiskerlejerne i det Hele ere yngre end Købstæderne, medens det derimod er fuldkommen rigtigt, at de, som besad Boder ved en Strand, meget ofte havde Ret til at lade disse gaa i Arv og til at afhænde dem, naar blot Jordskylden svaredes. Den Købstad, som gav Anledning til, at dette Spørgsmaal rejstes, var Nibe, hvor i det Hele Ejendomsforholdene voldte Vanskeligheder. Det er derfor ret karakteristisk at se, at der netop ved denne Købstad ikke saa meget tænktes paa, at et Fiskerleje havde været Byens Forløber, som paa, at der paa samme Sted havde ligget Boder eller Fiskelejer. Kong Frederik III udstedte 29. Januar 1668 et aabent Brev om Følgende. Rigmarskal Joh. Chr. v. Kørbitz havde andraget om, hvordan de, som besad de Fiskeleire eller Huse i Nibe, som Kongen for nogle Aar siden havde skødet og afhændet, vægrede sig ved at give ikke alene Hovning og Arbejdspenge, men endog Stedsmaal, saa at han havde ringe Gavn af dem. Kongen befalede derfor, at hver, som bemeldte Nibe Gods besad og i Brug havde, skulde svare ham med Arbejde eller Arbejdspenge, samt hvis andet de med Rette pligtig ere at gøre og give, ligesom vore egne Bønder og Tjenere af Gadehuse og Gaarde i saa Maader svare²⁾.

¹⁾ Gl. kgl. Samlg. 1135 fol. Jfr. Steenstrup, Studier over K. V. Jordebog 134 f. ²⁾ Jydske Registre.

Naar det tidligere har været paastaaet, at København oprindelig skulde være fremvokset af et Fiskerleje, er denne Antagelse allerede af den Grund urigtig, at Fiskerlejer ere en langt yngre Dannelse end Købstæderne. Det har tværtimod været de store Byer, ikke mindst Hovedstæderne, der have muliggjort Opkomsten af Fiskerlejer. I det 16de Aarhundrede er det imidlertid blevet Theori, at der, førend Byerne opstod, har været et Fiskeleje paa deres Sted; derfor skriver Hvitfeldt om Kalundborg, som Esbern Snare byggede, at det „tilforne vaar it Fiskeleyr, heed Hervig“, og et andet Sted i Anledning af, at Erik af Pommern grundede Ørekrog eller Helsingør: „tilforne vaar det kun it Fiskelegre“¹⁾. I en Del af den svenske Rimkrønike²⁾, der skriver sig fra Reformationstiden, hedder det:

på Agnefith, som nw Stochholm staår,
szom förra ett fiskaläge war. . . .

Som historisk Vidnesbyrd om Stockholms Oprindelse har Kilden naturligvis ingen Værdi, men dens Ord bør ogsaa forstaas i Overensstemmelse med Datidens Sprogbrug, nemlig at der her havde været en Samlingsplads for Fiskere, ikke at der her havde ligget et Fiskerleje i moderne Forstand.

Et Sted, hvor man aabenbart maatte kunne finde Oplysninger om Fiskerbefolkningen, hvis en saadan fandtes, er Skattebrevene. I den talløse Række af saadanne, vi have bevaret fra Begyndelsen af det 16de Aarhundrede indtil Enevældens Indførelse, træffe vi de Skattepligtige ordnede i en Rækkefølge omtrent som denne:

¹⁾ Hvitfeldts Krønike I. 170, 727.

²⁾ Klemming, Svenska medeltidens rimkrönikor I. 263.

Jordegne Bønder	Inderster
Landboere (Fæstere)	Tjenestedrenge for fuld Løn
Ugedagsmænd	Tjenestedrenge for halv Løn
Gaardmænd, Gaardsæder	Haandværkere paa Landet og Møllere
Gadehusmænd	Pebersvende.

Ordenen kan, især i de lavere Rækker, ofte være en anden, men det er næsten altid de samme Betegnelser, der bruges, og intetsteds træffer man paa Fiskere som en egen Befolkningsdel. Kun Besiddelse eller Brug af Jord, Boligens Art, Tyendeforhold og endelig et Haandværk synes at være Grundlag for Skatteansættelsen¹⁾. Den eneste Gang, jeg i et Brev om Skatter har fundet Fiskere omtalt, er i et Skattebrev fra 1543, hvor som en særlig Klasse angives: „Tjenestedreng, som Kornsæd haver og plejer at bruge Fiskeri²⁾“. Her er Tale om den Tjenestekar, som faar overladt af sin Husbond Jord til Dyrkning eller som lønnes med at faa Anpart af Fiskefangsten. Det er ret mærkeligt, at der altsaa kun ved Tjenestedrengen tages Hensyn til Indtægten af Fiskeri, hvorimod hans Husbond er optaget mellem Jordbrugerne.

I Sverige har Forholdet vist stillet sig paa lignende Maade. Jeg har i alt Fald i Bøger, som omhandle de svenske Næringsvejes Historie eller som skildre ældre Tiders Administration og Beskatning, forgæves søgt efter Oplysninger, der viste, at Fiskere opfattedes som en særlig Skatteklasse³⁾.

¹⁾ Hos P. V. Jacobsen, Det danske Skattevæsen under Christian III og Frederik II, findes derfor Fiskere knap nævnte.

²⁾ Jacobsen l. c. 45.

³⁾ Jeg har kun fundet Følgende. Efter at de to Udlændinge Conrad von Pyhy og Georg Norman paa Gustaf Vasas Tid vare indtraadte i Administrationen, fremkommer der Forslag om Reformer paa Skattevæsenets Omraade, og i de vedtagne

Dette Forhold viser med andre Ord, at de, som fiske, ikke kunne rammes af en direkte Skat. Det vil altid være saare vanskeligt at angive, hvem der har Fiskeri til Hovednæringsvej. Havfiskeri vil kun finde Sted paa bestemte Tider af Aaret og ikke sysselsætte sin Mand gennem hele Aaret, det har især i ældre Tider vanskeligt kunnet skaffe fuldt Underhold, og det er ofte usikkert; den, som ikke helt vil leve paa det uvisse, maa have Hjælpemidler ved Siden af og vil derfor sædvanlig tillige være Jordbruger. Men derved bliver det vanskeliggjort at indregistrere de Enkelte under en given Rubrik: Fiskere¹⁾. I Følge en officiel Opgivelse fra Norge

Bestemmelser om Landeskat for 1540 findes blandt de mange Rubrikker ogsaa følgende: de, som boede i Skärgården og ikke havde Ager eller Kvæg, men godt Fiskeri, skulde give 3 Mark; de, som ikke havde saa godt Fiskeri, 12 Øre, Lejedreng (Tjenestekar), som af sin Husbonde havde et frit *sköten* (Net), 1 Mark. — P. E. Bergfalk, Utomordentlige penningehjælper till kronen under sekstonde århundradet och början af det sjuttonde, i Upsala Universitets årsskrift 1894. 17. — E. G. Huss, Undersökning öfver folkmängd, åkerbruk och boskapskötsel i Västerbotten 1540—71 (1902) 37 f.

¹⁾ I Afhandlingen „Fiskeriet under Jyllands Vestkyst“, i Tidsskr. for Søvesen 1896 S. 394 ff. (jfr. 1897 S. 191 ff.), belyser N. E. Mygind de Vanskeligheder, som det har at bestemme ved Sessionen, hvilke af de behandlede der er „Fiskere“, og han giver i det Hele en fortrinlig Skildring af Fiskerbefolkningens Bestanddele. „Størsteparten af Vestkystens Befolkning deltager egentlig i Fiskeriet, idet saavel Bønderne som Landhaandværkerne, der bo i disse magre og tyndt befolkede Egne, søge at drage lidt Fordel ud af deres Naboskab med Havet, om ikke paa anden Maade saa ved at fiske med Landdragningsvaad eller Hestevaad til eget Husbehov, naar Fisken kommer helt ind under Kysten. Alle disse Mennesker kalde sig for „Nordsøfiskere“, i alt Fald paa Sessionerne, og denne Betegnelse er derfor et meget rummeligt Begreb, der indbefatter alle Varianterne lige fra den bekendte „Lars Kruse“-Type ... og til den tarvelligste Haybonde, der aldrig har haft andet med Havet at gøre end at ride den Hest, som trækker Hestevaaddet. Man kunde

skulde der 1891 findes 69,000 flere Fiskere end i 1876, eller med andre Ord Bondestanden skulde i Løbet af de 15 Aar være gaaet ned med et lige saa stort Tal. Ingen vil naturligvis for Alvor hævde en saadan Paastand. Alle ville være enige om, at man paa de to Tidspunkter har opfattet paa forskellig Maade, hvem man kunde regne til Fiskerbefolkningen og hvem der hørte til Bondeklassen¹⁾. Paa tilsvarende Maade har det vist sig saare vanskeligt at angive Antallet af Danmarks Fiskere i vore Dage²⁾.

Fiskeriet og de, som udøve det, bør derfor rammes af en indirekte Skat, og dette var netop Tilfældet i ældre Tider. Roskildebispens Jordebog giver i den Henseende mange Oplysninger. I København, i Nykøbing paa Sjælland og i Baarse Herred tog Bispen om Høsten og Vinteren af hver Fiskeskude 1 Tønde Sild og 1 Skilling, i København tillige ved Fastetid 2 Sterlinge Sildepenninge af hver, som havde Garn i Anvendelse ved

betegne Befolkningen sønden for Nyminde som Bønder, der tillige ere Fiskere, Klittens Befolkning som Fiskere, der tillige drive Agerbrug, og Befolkningen i Harboøre, Vorupør, Stenbjerg, Agger osv. som en egentlig Fiskerbefolkning; paa flere af de sidstnævnte Steder føler en virkelig Havfisker sig i den Grad hævet over almindeligt Bondearbejde, at selv om han ogsaa har lidt Jord med et Par Køer, saa lader han Kvinderne passe den Bedrift. . . . Medens den virkelige Fisker gaar ud og søger efter Fisken, . . . saa vente „Fiskerbønderne“ paa, at Fisken skal komme til dem, og de tage den da enten i Vaad fra Stranden, eller ogsaa gaa de ud og sætte deres Bakker, hvor de nu engang ere vante til at sætte Bakkerne. Faa de ikke nogen Fangst paa denne Maade, beklage de sig i høje Toner over den aftagende Fiskerigdom under Kysten osv.

¹⁾ Norway. Official publication for the Paris Exhibition 1900. 98.

²⁾ Jfr. hvorledes de tidligere Angivelser hos Falbe Hansen og Scharling, Danmarks Statistik I., berigtigedes i Supplementbindet S. 66 f.

Vintertid. Paa Amager betaltes der om Høsten af hver Skude 18 Grot¹⁾. Den Indtægt, som Kongen havde af de Fiskende paa Lejerne, bestod i den saakaldte Sandtold, der nævnes almindelig i Vestjylland. Afgiften kaldes ogsaa Evertsild efter Fartøjet, *Evert*, og da den jævnlig svaredes af hver Aare paa Skuden: Aaregæld eller Aaresild. Hertil kom paa sine Steder for Til ladelse til at rejse Boder Bodepenge til den hertil be rettigede²⁾.

De første Begyndelser til en varig og stadig Fisker befolkning tror jeg kommer frem i Reformationsaarhun dredet. Man mærker paa den Tid bestemtere, at visse Bestanddele af Befolkningen i Kystegnene kaldes Fiskere³⁾; da begynder ogsaa en Del af de Fiskerlejer, som ligge paa Sjællands Nordkyst og paa Skaanesiden, at vise sig som Bebyggelser (jfr. ovenfor S. 152 f.). I de mange Lens regnskaber fra meget forskellige Dele af vort Land, som jeg har gennemgaaet, har jeg dog kun paa et enkelt Omraade fundet en særlig Rubrik „Fiskere“, nemlig i Regnskaberne fra Kronborg Len fra 1617 til 1632, uden at jeg har kunnet finde dem som særlig Klasse i de tilsvarende Skattebreve⁴⁾. Paa den Tid og især i det

¹⁾ Scr. Rer. Danic. VII. 10, 36, 103, 104, 105.

²⁾ Se om disse Afgifter til forskellige Tider W. Christensen, Dansk Statsforvaltning i det 15. Aarhundrede 389 ff. Kinch, Ribe Bys Historie II. 860 ff.

³⁾ Se saaledes Brev af 10. Okt. 1585 for Sognemænd i Hvidbjerg Sogn i Thy om en Del Fiskere, der ingen Ejendom have, fordi Sandet har ødelagt den meste Ejendom. Ligeledes et Brev af 1. April 1586, hvorved resterende Landgilde af flere Fiskere ved Strandsiden i Kronborg Len eftergives (mellem Fiskerne nævnes flere Kvinder). Kancelliets Brevbøger, S. 405 f., 484 f. (jeg skylder Arkivsekretær L. Laursen disse Henvisninger til det endnu ikke udkomne Bind).

⁴⁾ I de første Aaringer var Antallet o. 100, senere o. 50. Samtidig

17de Aarhundrede opstaar ogsaa Fiskerbefolkningen i Bohuslen; i Regnskaberne fra 1606—11 nævnes saaledes: „Strandsiddere, som have givet hver af deres yderste Formue“ — hvilket vil sige: det lidet, som overhovedet var at faa hos dem — eller „Strandsiddere og Udrorsfolk“¹⁾).

At der i den Befolkning, som slog sig ned ved Strandene, har været en Del flygtige og urolige Elementer, synes fremgaa af flere Oplysninger. Frederik II udtaler saaledes i et aabent Brev 1580, at han er kommen „udi Forfaringe, hvorledes sig megen Uskikkelighed skal tildrage hos Fiskerne paa Gilleleje og andre Fiskeleje udi Frederiksborg og Kroneborg Lene med Køb og Salg, der holdes med de Huse, som dér ere bygte paa samme Fiskelejere og dennem selv tilhører, saa at undertiden kommer Manddraber og andre Landløber, som for deres Misgerninger rømmer fra et Sted til et andet, og tilkøbe dennem en Part af et Hus og siden der paa Fiskelejerne underholder, at somme Steder udi et Hus skal holdes to

med at Klassen „Fiskere“ kom frem, synes Tallet af Husmænd at dale. Paa Hven nævnes ingen Fiskere.

¹⁾ Oscar A. Johnsen har i Norsk Histor. Tidsskrift 4. R. III. 187 ff. skrevet en indholdsrig Afhandling „Bidrag til Oplysning om Befolkningsforholdene og Almuens økonomiske Stilling i Bohuslen før Afstaaelsen 1528—1658“; her omtales ogsaa paa flere Steder (S. 203, 215 ff.) Strandsidderne. Det kan bemærkes, at Regnskaberne stundom give Ordet en meget omfattende Betydning. Saaledes nævner Fortegnelsen fra 1589 over Jordegods i Bohus Len og Viken, som Henrik Gyldenstjerne til Aagaard solgte Kongen, et Hundredtal af Strandsiddere, men det siges ogsaa, at Kongen ikke fik Afgiften, 1 Daler af hver Bod, da disse Boder ikke mere bruges, „siden den Sildfiskende er afslagen“. Af Haandværkernes Art (Bundtmagere, Teltmagere) og Antal (mange Bødkere) ses, at der kun er Tale om Beboere under Fangsttiden, hvad der ogsaa fremgaar af mangfoldige Hjemstedsbetegnelser (af Flensborg, i Aalborg, paa Mors).

eller tre Ildsteder, og uden vor Skovfogeds Hjemmel og Minde hugger udi Skoven, og ikke deraf gives uden en Tønde Fisk til aarlig Landgilde“. For at hindre dette og anden uskikkelig Vandel og uchristeligt Levned paa-byder Kongen, „at aldeles ingen saadanne Manddrabere eller andre Landløbere og løse Folk efter denne Dag maa eller skulle tilstedes at købe nogen Huse paa fore-skrevne Fiskerlejere eller der at bruge Fiskeri, med mindre de tilforn have været hos vor Lensmand og vist hannem deres Pasbord, hveden de ere komne og hvad de er for Folk, og han giver sit Samtykke dertil“. Ingen maa sælge Huse uden Lensmandens Samtykke, Ingen maa bo i Husene, uden de nære dem med Fiskeri af Stranden, og alt uchristeligt Levned skal Lensmanden straffe uden al Naade ¹⁾).

Om Karakteren af Fiskerbefolkningen i Bohuslen ²⁾) faar man Oplysninger af nogle Jordebøger, som bleve optagne 1660 efter denne Landsdels Afstaaelse til Sverige. I Fru Dorothea Bjelkes Jordebog over Morlanda Gods paa Oroust og andre Ejendomme hedder det saaledes: „Hvad Strandsidderne angaar, med desamme er meget uvist, thi somme en Del aarligen her druknes, somme for Armod herflytter, hellers de noget beholden ere, giver mig aarligen en Del en Fjerding Torsk, og en Del en Fjerding Makrel til mit Huses Behov og gør mig Skytsen

¹⁾ Secher, Forordninger, Recesser II. 179 f.

²⁾ Om Bøndernes Fiskeri i Nutiden se Holmberg, Bohusläns historia och beskrifning. Andra uppl. I. 289: „Med storfisket sysselsätta sig och många bönder, som bo nära hafvet; de äga deraf en ansenlig behållning, hvilken äfven kunde blifva fiskarens, om han förmådde sielf anskaffa sig utrustning, hvilket på få ställen är förhållandet“.

mellem mine Gaarder, somme ere slet forarmede, giver Intet uden kun skytse under Leiden¹⁾.

I Fru Margrete Hvittfeldt til Sundsbys Jordebog hedder det: „Indkomsten udaf forskrevne Strandsiddere er ganske uvisse, undertiden ingen eller ganske ringe, eftersom de flytter fra Holmene og til, saa dermed holdes ingen Stadighed. Er derfor ikke i Jordebogs Summen indført. Ellers kan man somme Tider faa en Roms Færd, naar fornøden gøres og de ere tilstede paa Holmene; dog de ere tit ude i Søen paa sin Næring, at man ikke kan faa et Menneske²⁾. Til yderligere Oplysning om, hvem der paa denne Tid i det Hele drev Fiskeri i denne Landsdel, kan iøvrigt henvises til den udførlige Fremstilling af „Bohusläns införlifvande med Sverige“ efter Afstaaelsen 1658, som C. O. Arcadius har givet. Her siges det, at Fiskeriet „dreves dels af saakaldte Strandsiddere som Hovednæringsvej, dels af Bønder som Binæring. Strandsidderne i Skærgaarden dreve Fiskeri i Vestersøen og det aabne Hav med Fiskeskuder og tilberedte Fangsten til Tørfisk. I dette Fiske synes ogsaa nogle af Bønderne at have deltaget. Baade de sidstnævnte og de første dreve Fiskeri i Nærheden af Strandene³⁾.

Hensigten med denne Afhandling har ikke været at give en Fiskerbefolkningens Historie gennem Tiderne, men kun at paapege enkelte Dele af dens Historie, der hidtil formentlig ikke have været belyste. Jeg har villet vise,

¹⁾ Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia I. 226.

²⁾ Bidrag till kännedom etc. II. 84.

³⁾ Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen III. 90.

at det utvivlsomt vilde være en vigtig og interessant Op-gave at forfølge det Spørgsmaal, naar og hvorledes en Fiskerstand er opstaaet i de nordiske Lande. Ikke alene vilde vi herved faa Kundskab om en vigtig Næringsvejs Historie, men naar vi ellers med Interesse læse om, naar og hvorledes vort Land blev bebygget, vilde en saadan Skildring kunne vise os, naar hele det pulserende Vandreliv, som i Fortiden til visse Aarstider paakom Befolkningen, er hørt op¹⁾, og endvidere, naar vore Strande endelig ere tagne i Besiddelse af faste Bebyggere og følgelig ogsaa ere blevne betragtede som saa trygge, at man turde bo umiddelbart ved Havet. Vi bør nøjere se, hvilken Betydning det har haft, at de større Byer opstod med de mange og nærboende Fortærere af Fiskernes Fangst — København, Malmø, Helsingør, Gøteborg — hvad der gjorde det muligt, at en stadig og varig Fiskerbefolkning kunde opstaa. Hvilken Forandring er ikke ogsaa derved foregaaet i Kysternes Udseende! Vi kunne tage et bestemt Eksempel. Paa Amagers Østkyst ligger Dragør, hvis karakteristiske Huse med de lysende, livlige Farver venligt hilse paa den forbiseilende. Dragør var vidt bekendt i Middelalderen; vi have Oplysninger i Snesetal om Ejendomshandler og Grundafstaaelser dér paa disse Tider, og dog vilde den, som da sejlede forbi Dragør, i 6—8 Maaneder af Aaret aldrig se Lys i et Vindu, aldrig Røg over et Tag; her stod kun de lukkede graa Boder og ventede paa at blive befolkede, naar Sildetiden kom²⁾.

¹⁾ Helt er det ikke hørt op og kendes haade ved Kullen, i Bohuslen og paa Jyllands Vestkyst.

²⁾ Jfr. Chr. Nicolaisen, Dragør i Middelalderen i Fra Arkiv og Museum II. 305 ff. (S. 305: „først i nyere Tid blev Dragør fast beboet“).

Opkomsten af en Fiskerbefolkning har endvidere haft den største Betydning for at uddanne Mandskabet til de nordiske Landes Flaader. Endelig er det afgjort, at der er opstaaet en Folkebestanddel med sine særlige psykologiske Ejendommeligheder og sin aandelige Karakter, med skarpt udprægede baade Mands- og Kvindetyper, en Befolkningsdel, som har grebet ind i og paavirket Folkets Kultur og saaledes ogsaa som bekendt til bestemte Tider har kunnet bringe friske Pust til vor Digtekunst og vor Malerkunst.
